

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

DİN FELSEFESİ ARAŞTIRMALARINDA KARŞILAŞILAN BAZI PROBLEMLER VE ÇÖZÜM YOLLARI

Araş. Gör. Cafer Sadık YARAN
Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak.

Din felsefesi araştırmalarında karşılaşılan problemler ve çözüm yollarına geçmeden önce, İlahiyat fakültelerinde felsefe ve özellikle din felsefesinin önemine dair kısa bir giriş yapmak istiyorum. Çünkü dinî eğitim veren müesseselerimizde felsefe ile ilgili tutumlar, Osmanlının belli bir döneminden beri genellikle hep menfî olmuştur. Nitekim Fatih Medreseleri'nde, diğer ilimlerin yanında, mantık, nazariyyat ve felsefe de okutulmakta iken, Semaniye'de, felsefe ile İslâmî meseleleri karşılaştıran ve bu şekilde nispeten tartışmaya yer veren Seyyid Şerif'in Haşiye-i Tecrid ve Şerh-i Mevakıf gibi eserleri bile felsefiyattan sayılarak programdan çıkartılmıştır. I. Abdülhamid devrinde dahi felsefe okutulmasına itiraz edilmiş ve padişah, felsefe adını «hikmet»le değiştirerek felsefe tedrisine imkân sağlamıştır.(1) Felsefeye karşı olan bu tarihî yaklaşımımızın tam olarak değiştiğini söylemek mümkün değildir. Bugün bile ilâhiyat çevrelerinde çok kişi felsefeye en azından tedirginlikle bakmaktadır.

Oysa İlahiyat fakültelerinde felsefe, fakültenin «İlahiyat» fakültesi olduğu dikkate alınarak ve bizim de felsefeci olmanın yanısıra ilâhiyatçı da olduğumuz unutulmayarak okutulduğu ve araştırıldığı zaman, kesinlikle zararlı olmadığı gibi, hiç de küçümsenmeyecek faydalar sağlar.

Zira her şeyden önce, ilâhiyat konularıyla felsefe konuları arasında azımsanamayacak bir yakınlık vardır. İkisinin de konularının Tanrı-âlem-insan üçlüsü çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Aralarındaki fark, birinin salt beşeri güçlere diğerininse daha ziyade İlahî kaynağa

(1) Aydın, Mehmet : Felsefeye Giriş. (Ank. Üniv. İlahiyat Fak. 1978-79 öğretim yılı Ders Notları) s. 21.

dayanıyor olmasıdır. Dinî tefekkürün ve ideal bir ilahiyatçının bu konularda felsefî yaklaşımla ortaya konan faaliyetlerden uzak kalamayacağı açıktır. Çünkü insanın dinî tecrübesi bir yanda, felsefî ve ilmi tecrübesi başka bir yanda olamaz. Bu yüzden bir ilâhiyatçının, felsefî aklın, metafizik alanda ve uluhiyet konularında nerelere kadar varabildiği, bu yolda ne gibi çelişkilere düştüğü ve ne tür çözümlere ulaşabildiğini bilmesi kaçınılmazdır.⁽²⁾

ikinci olarak, çoğu kez felsefenin bu konulara yaklaşımı, ilahiyatçının gayesine uygun bir tarzda cereyan etmektedir. Zira büyük filozofların temel eserleri gözönüne alındığında, hemen hemen hepsinin, dinin temel iki direği olan Tanrı'nın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü ispat konusunda büyük bir gayret gösterdikleri görülür. Buna bir örnek olması açısından, Metafizik Düşünceler adlı eserini Paris İlahiyat fakültesi dekanlarına, takdim için Descartes'ın yazdığı mektuptan şu bir-iki cümleyi dikkatlerinize sunuyorum.

«Efendiler,

...Allah ve ruh meselelerinin ilahiyattan ziyade felsefenin gösterdiği delillerle ispat edilmesi lâzım olan esaslı iki mesele olduğuna daima kâni oldum. Bizler mü'min olduğumuz için, bize Allah'ın mevcudiyetine, insan ruhunun bedenle birlikte fena bulunmadığına imanla inanmak kâfi gelse de, ilkin bu iki şeyi tabii delillerle ispat etmeksizin kafirleri hiçbir dine ve ahlâkî fazilete inandırmak aslâ mümkün görünmüyor.»⁽³⁾ Descartes'ın takdim ettiği bu felsefî eseri daha sonra ilahiyatçıların da kendi gayeleri için istifade ettikleri pekçok felsefî eserden biri oluyor.

Üçüncü olarak felsefe, ilahiyatçı için elzem olan bir düşünme tarzı sağlamaktadır. Bu düşünme tarzının en önemli özelliği rasyonel, akılcı olmaktır. Bundan kasıt aklın dışında hiçbir bilgi kaynağı tanınamak değil, zayıf rivayetler ve sathi fikirler karşısında akli hakem kılmaktır. İkinci önemli özelliği de tenkitçi olmaktır. Bundan kasıt da, her-hakikati, her otoriteyi tenkit etmek değil, pasif, taklitçi bir durumdan kurtulup, gerçekleri titiz bir akıl süzgecinden geçirerek kabul etmektir. Zira bu gök kubbe altında gerçekler kadar da gerçek kisvesine bürünmüş yalanlar vardır. Bir ilahiyatçının doğru ile eğriyi, hak ile batılı, sünnet ile bidatı, gerçek ile hurafeyi... birbirinden ayırdedebilmesi için mutlaka akılcı ve tenkitçi bir kafaya sahip olması gerektiği aşikârdır.

(2) Geniş bilgi için bkz. : Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, İzmir 1987, s. 8;

(3) Descartes, İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler, çev. M. Karasın, İst. 1967, s. 109.

Bütün felsefe dersleri ve araştırmalarıyla ilgili bu girişten sonra, birkaç cümleyle de hassaten din felsefesinin önemi üzerinde durmak istiyorum.

Din felsefesi, kendisine en yakın dersler olan kelâm ve felsefe derslerindeki bazı ortak konuları, onlardan farklı bir metodla, felsefi bakış tarzı diye adlandırılan, rasyonel, objektif, şümillü ve tutarlı bir metodla,(4) sistematik olarak ele aldığı gibi; onların çok az işledikleri ya da hiç işlemedikleri son derece önemli bazı konuları da işlemektedir. Sözelimi, dinin, ahlâk, sanat ve ilimle münasebeti, dini sembolizmin anlam ve önemi, dini hükümlerin dil ve mantık açısından tenkit ve tahlili, Tanrı'nın varlığının lehindekilerin yanısıra aleyhindeki delillerin de tahlili, kötülük problemi ve dinî hükümlerin doğrulanması veya yanlışlanması gibi pekçok konular bunlardan birkaçıdır. Henüz üzerlerinde hemen hemen çalışma yapılmamış olan bu konuların ve dolayısıyla din felsefesinin önemi İlahiyat fakülteleri için son derece büyüktür. Bunu, ergenlik dönemi dinî şüpheleriyle ilgili ülkemizde yapılan bir araştırmada tespit edilen yedi şüphe konusundan(5) altısının din felsefesinin konularına giriyor olması da en bariz bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla din felsefesi, çağdaş dinî-felsefi tefekkürümüzün ve ilahiyatçılarımızın öğrenmek ve araştırmakla çok şeyler kazanacakları İlahiyat fakültelerinin seçkin bilim dallarından birisidir.

Bu alanda çalışan araştırma görevlilerinin ilim, felsefe ve ilâhiyat dünyasına katkıda bulunmak ve bu sahayı ilgilendiren tarihî ve güncel problemlerimize çözüm getirici eserler vermekte önlerine çıkan en büyük problem yabancı dil yetersizliği problemidir.

Bilindiği gibi, felsefede yabancı dil çok önemlidir. Çünkü felsefenin hemen hemen bütün kaynakları yabancı dille yazılmıştır. Türk diye bildiğimiz filozofların bile eserleri Türkçe değildir.

Çeviriler ise bir hayli azdır. Daha İbn Sina'nın eserleri bile, birkaç risale müstesna, henüz dilimize çevrilmemiştir.(6) Diğer birçok filozofun durumu da İbn Sina'dan pek farklı değildir. Yapılan çevirilerin ise büyük bir kısmı ticari amaçlarla yapıldıklarından güvenilirlikten uzaktır; terminoloji bakımından karanlıklar, tutarsızlıklarla doludur.

Zaten çeviriler olsa da olmasa da bir araştırmacının eseri orijinal dilinden okuması gerekmektedir. Zira yazarın dilinden çıktığı şekliyle

(4) Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, s. 2-4.

(5) Hökelekli, Hayati, Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler, Din Öğretimi Dergisi, s. 14, Ankara 1988, s. 80.

(6) Goichon, A.M., İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri, çev. I. Yakıt, İst., 1986, s. 11.

okunamayan bir eserin çıkarmalarla bozulmuş, eklerle tanınmayacak kılıklara sokulmuş olması muhtemeldir. Bu da araştırmacıyı yanlış sonuçlara götürür. Dolayısıyla ilmi çalışmalarda güvenilirliğin sağlanması için mutlaka orjinal metne ulaşmak, onu anlamak, ondan yararlanmak zorunluluğu vardır.

Fakat diğer bir gerçek de, orjinal felsefe metinlerinin, başka sahalarda için yeterli olabilecek vasat seviyedeki bir yabancı dille anlaşılacak kadar zor olduğudur. Nitekim filozof seviyesine ulaşmış bazı kişiler bile, kendi dillerindeki felsefe eserlerini dahi anlamakta güçlük çektiklerine itiraf etmişlerdir. Bu cümleden olarak, Sokrates'in, Heraklitos'un ifadelerinin hepsini anlayamadığını, söylediğini; İbn Sina'nın, Aristoteles'in Metafizik'ini Arapça tercümesinden defalarca okudu ve ezberlediği halde, Farabi'nin bu esere yazdığı şerhi okuyuncaya kadar anlayamadığını, itiraf ettiğini; Descartes'in, «benim kitaplarım ancak birkaç defa okunduğu zaman anlaşılabilir», iddiasında bulunduğunu; Russell'in, Kant'ın Saf Aklın Tenkidi'nden bahsederken «...anladığım kadarıyla...» gibi ifadeler kullandığını ve Hegel'in, ölüme yakın bir tarihte, «Beni bir kişi anladı, o da yanlış anladı» dediğinin rivayet edildiğini,⁽⁷⁾ hatırlatabiliriz.

İşte din felsefesi araştırmacılarının güvenilir, bilimsel ve daha çok sayıda çalışmalar yapabilmesi için ne derece ileri seviyede bir yabancı dile ihtiyaç duydukları bu misallerden de gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu problemlerimizin çözümlenmesi için Türkiye'de düzenlenen kurslar, elbette birçok faydalar sağlamakla birlikte, yeterli değildir. Çünkü özellikle belli bir yaştan sonrakilere yönelik dil öğretiminde ele alınan parçaların kişinin mesleği gözönünde bulundurularak özenle seçilmesi gerekir. Bir yabancı dil profesörünün dediği gibi «eğer 'erguvan rengi' o kimsenin yaşamında pek kullanılmıyacaksa, o zaman bunu öğrenmek için harcanacak güce yazıktır. Bunun gibi, şehirde oturduğu için, kendisini çok ilgilendirmeyen 'meşe, gürgen, kayın' ağaçlarının isimlerini yabancı dilde bellemek de bir bakıma, kendi yaşantısını yansıtmayacak sözcüklere karşı bir hıyanet sayılabilir.»⁽⁸⁾

İlahiyatçıların her sınıfa bir ya da iki kişi düşebilecek şekilde kattıkları kurslarda okutulan parçaların ve ezberletilen vokabülerinin durumu bundan farklı değildir. İlahiyat konuları bu kurslarda hemen hemen hiçbir yer almamaktadır.

(7) Keklik, Nihat, Felsefenin Tekniği, İst. 1984, s. 22, 9, 67, 69.

(8) Başkan, Özcan, Yabancı-Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler, İstanbul 1969, s. 70.

İkinci olarak, yabancı dil öğretimi ile ilgili bir tercüme makaleden aldığımıza göre «Dil çalışmasının başlangıcında, öğrenci... kendi kendine sormalıdır: «Dil çalışmamda neye ağırlık vermem gerekir? Vokabuleri ve okuma çalışması mı yapmalıyım? Yazma çalışması mı, yoksa konuşma eksersizini mi yapmalıyım?»⁽⁹⁾

İşte bu yönden de mevcut haliyle kurslar, dilin dört boyutu denilebilecek, tercüme, yazma, anlama ve konuşmadan, ilâhiyatçıya en fazla lâzım olan tercümeye en az yer vermeleri veya hiç yer vermeleri sebebiyle istenilen faydayı, yani ilimî, dinî ve felsefî eserleri okuyup rahatlıkla anlayabilme imkânını sağlayamamaktadır.

Bize göre çözüm ise, hem zamandan tasarruf etmek, hem de o dilin mantığına erebilmek için, dilin anadil olarak konuşulduğu ülkelerdeki dil kurslarına gidilebilmesinden geçiyor. Zira dilin konuşulduğu ülkede, kursa gitmenin yanısıra, orada yaşıyor olmanın sağladığı pek çok fırsatlar da vardır. Sözelimi yolda, otobüste, kütüphanede birileriyle konuşmak ya da kulak misafiri olmak, radyo dinleyip TV seyretmek, gazete ve dergi okumak, bilimsel toplantılara gitmek, yerli kişilerle dostluklar kurup sürekli diyalog halinde olabilmek... gibi fırsatlar kişinin dili âdeta yoğun bir dil bombardımanı ile kısa sürede özümsemesine yolaçabilecek fırsatlardan sadece bazılarıdır.⁽¹⁰⁾

Fakat bu imkân sağlanamadığı durumlarda buradaki kurslardan azamî derecede istifade edilebilmesi için kursların öncelikle ilâhiyatçılar, ziraatçılar, edebiyatçılar vb. branşlara ayrılması ve sonra da o branşların ihtiyaç duydukları dil boyutuna göre düzenlenmesinde fayda vardır. Yani bütün ilâhiyatçıları bir araya getiren tek bir merkezde, ilâhiyatçılar için ayrı bir kurs açılır, dersler ilâhiyat konularına ağırlık verilerek işlenir ve dil öğrenmenin boyutlarından da tercüme yeteneğinin ileri düzeyde kazandırılmasına öncelik tanınırsa daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Din felsefecilerinin ikinci problemi de kütüphanelerimizde ilgili temel kaynakların çok eksik oluşudur. Örneğin bizim kütüphanemizde din felsefesiyle uzaktan yakından ilgili diyebileceğimiz eserlerin sayısı 5'i 10'u geçmemektedir. Diğer birçok kütüphanemizin durumunun da pek farklı olduğunu sanmıyorum. Birçok kaynağı yurt dışından getirmek ise hem zor hem de bir hayli masraflı olmakta, bu da çalışmaların kalitesini etkilemektedir.

(9) Showstack, R., *Yabancı Dil Öğrenen Erişkinler İçin On Kural*, çev. A. Özdemir, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, s. 2, İzmir 1985, s. 351.

(10) Geniş bilgi için bak. : Başkan, Ö., a.g.e. s. 78.

Bu problemimizin çözülebilmesi için, ilk olarak, kütüphanelere kitap alınırken, din felsefesi gibi ülkemize yeni girmiş ya da ihmale uğramış sahalara temel kitaplarının alınmasına öncelik ve ağırlık verilmesinin yararlı olacağına inanıyoruz.

İkinci olarak, eğer mümkünse, yurtdışından alınacak bütün kitaplarda eserin şu ya da bu ilahiyat'a kazandırılmasından önce Türkiye'ye kazandırılmasına önem verilmesinin faydalı olabileceği kanaatindeyiz. Bunun için de bütün kütüphanelerimizin diğerlerindeki eserlerden zaman zaman haberdar olması ve kendisi yeni kitaplar getireceği zaman, başka bir fakültemizde olan bir kitabı değil, ikinci derece önemli bile olsa, Türkiye'de henüz hiç bulunmayan kitabı getirtmeye önem vermesi gerekir. Fakat bu durumda, aradığı kaynaklardan, sözgelimi birinin Erzurum'da, diğerinin İstanbul'da bulunduğunu gönderilen kataloglardan tespit eden Samsun'daki bir araştırmacının, —kalkıp oralara gitmek zorunda kalmaksızın, gelişmiş teknoloji, bilgisayar ve iletişim imkânlarından yararlanan modern bir kütüphanecilik sayesinde— belli bir süre için bu eserleri elinin altında bulabilmesi sağlanmalıdır.

Yabancı dil eksikliği ve temel kaynak eserlerin kütüphanelerimizde eksik oluşunun yanısıra, üçüncü bir problem de Türkiye'de bizzat felsefenin kendisinin eksikliğidir. Nitekim bir felsefe profesörünün kitabında, önemli ölçüde doğru kabul edilebilecek bir kanaatten şöyle söz edilmektedir. «Türkiye'de felsefeyle uğraşanlardan büyücek bir öbeğin düşündüğü»ne⁽¹¹⁾ göre «Bizde felsefe yok. Olamaz çünkü, zor şey sözcüğün tam anlamıyla «felsefe». «Filozof»suz felsefe olmaz. Nerde bizde filozof?... Felsefe üretmesi gerekenlerimizse... yapılması gerekenlerin başdöndürücü sonsuzluğunda yitik birkaç kişi. Olanak kıtlığı içinde tüketiyorlar yaşamlarını... Öyle ya, bakım mı gördüğü var bizde felsenin. Bol bol öğrenen, çok çok öğreten ister felsefe.»⁽¹²⁾

İşte gerekli görülen bu öğretici çokluğunu ve onların filozofluğa yaklaşmışlık seviyelerini düşündüğümüzde, yeni bir problemiyle karşılaşmış oluruz din felsefesinin. Çünkü din felsefesinin 1976 yılı gibi çok yakın bir zamanda Türkiye'ye girdiği söylenebilir.⁽¹³⁾ Dolayısıyla bu sahada yetişmiş hocalarımızın sayısı henüz çok azdır. Ayrıca bu hocalarımızın çoğu, bu sahaya dair geniş bilgi ve akademik tecrübe açısından kendilerini yeni yeni güçlendirmektedirler. Nitekim doktora düzeyinde yapılmış din felsefesi çalışmalarının Türkiye'deki sayısı daha 3'ü 5'i bile henüz geçmemiş durumdadır.

(11) Uygür, Nermi, 100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları, İst. 1988, s. 72.

(12) Aynı eser, s. 70-71.

(13) Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, s. IX.

Batı'da ise din felsefesi sözü, daha 1832 yıllarında Hegel'in «Din Felsefesi Üstüne Konferanslar» adlı eseriyle filozoflar arasında sık kullanılan bir terim haline gelmiş⁽¹⁴⁾ ve bağımsız bir felsefe disiplini olarak o günden bugüne büyük gelişmeler kaydetmiştir. Şu halde, hocaların sayıca çokluğu, felsefî bilgilerinin derinlik ve genişliği ve lisansüstü öğrenci yetiştirmedeki yılların ürünü tecrübeleri gözönüne alındığında Batı'da durumun bizdekinden bir hayli farklı olduğu görülür.

Dolayısıyla, Kant'ın da desteğiyle bu konuda şöyle bir sonuca varılabilir, Eğer «öğretmenin asıl görevi, öğrenciye felsefeyi, yani birçok doktrinini, birçok problemi ve çeşitli çözüm şekillerini bir arada tutan sahayı değil, felsefî düşünmeyi, yani nasıl felsefe yapılacağını öğretmek»⁽¹⁵⁾ ise bu, bizzat felsefe yapan kişilerin kürsülerinde yüksek lisans ve doktora yapmak veya kısa süreli de olsa yanlarında bazı çalışmalarda bulunmak yoluyla sağlanabilir. Zira bu sayede ancak, felsefenin nasıl yapıldığı, bu sahanın çalışma üslubu, bu sahadaki araştırma yörüngesi, bu alanı yoğuran anlamlı sorular ve bu sorulara verilebilecek doğru cevapların çerçevesi daha kısa zamanda ve daha sağlıklı bir şekilde öğrenilebilir.

Sözlerimi bir cümleyle özetleyecek olursam, eğer din felsefesi araştırmacılarının, Batı'da son derece gelişmiş olan din felsefesi çalışmalarından haberdar olup istifade etmesi, onları, İslâm felsefesi, kelamı ve tasavvufundaki ilgili motiflerle meczederek aşması ve böylece, dini-felsefî tefekkürümüzü, Farabi'lerin, İbn Sina'ların, Hocasade'lerin zamanında erişmiş olduğumuz yüceliğe tekrar ulaştırması bekleniyorsa; bu araştırmacılara ileri düzeyde bir Batı dili ve Arapça kazandırılması, en azından gerekli ilk temel kaynakları Türkiye sınırları içinde bulabilme imkanı hazırlanması ve bu sahanın büyük otoriteleri yanında zaman zaman da olsa çalışabilmelerinin sağlanması son derece yararlı olacaktır.

(14) Aynı eser, s. 1.

(15) Aydın, Mehmet : Felsefeye Giriş, s. 22.